

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlaženja 50, br. 3, 2012, str. 319-335
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

SPECIFIČNOSTI I IZAZOVI ŽENSKOG PREDUZETNIŠTVA

Suzana Stefanović*

Danijela Stošić, master*

Rezime: *Problematika razvoja preduzetništva sve više dobija na značaju kako u teorijskim, tako i u empirijskim istraživanjima. Cilj ovog rada je da se ukaže na specifičnosti ženskog preduzetništva i na potrebu da se dominantni teorijski okvir za analizu preduzetništva prilagodi identifikovanim specifičnostima. Adaptirani teorijski okvir bi omogućio adekvatno empirijsko istraživanje ženskog preduzetništva, kao i predlaganje mera ekonomske politike koje će biti prilagođene ovom segmentu preduzetnika. Kao početni korak u istraživanju ženskog preduzetništva u Srbiji, u radu su predstavljeni rezultati istraživanja stanja i dinamike samozaposlenosti žena u Republici Srbiji. Rezultati istraživanja ukazuju na značajno manje učesće žena u ukupnom broju samozaposlenih, kao i na to da radno aktivne žene u Srbiji ređe biraju opciju samozapošljavanja kao formu svog radnog angažovanja u odnosu na opciju plaćene zaposlenosti.*

Cljučne reči: *preduzetništvo, samozapošljavanje, žene*

Uvod

Preduzetništvo je jedan od centralnih fenomena savremene ekonomske teorije i prakse. Subjekti i aktivnosti preduzetništva su u fokusu empirijskih istraživanja teoretičara, kao i mera ekonomske politike država (Parker, 2004). U cilju jačanja izvora konkurentnosti nacionalnih privreda i razvoja dinamičnog i fleksibilnog sektora preduzetništva, u razvijenim zemljama se od 80-ih godina XX veka uočava refokusiranje mera ekonomske politike sa velikih sistema ka malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima (Audretsch i Thurik, 2000). Iako istorijski posmatrano u preduzetnicima dugo nije identifikovan faktor koji doprinosi društvenom blagostanju, danas nema sumnje u to da preduzetnička aktivnost podstiče razvoj ekonomskog, i šireg društvenog sistema (Praag, 1999, str. 311, 312).

---

* Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet,
suzana.stefanovic@eknfak.ni.ac.rs, danijela.stosic@eknfak.ni.ac.rs
UDK 005.961:005.914.3, pregledni rad
331.1-005.2

Primljeno: 09.07.2012. Prihvaćeno: 20.09.2012.

Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta br. 179081, finansiranog od strane Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

Empirijska istraživanja i analize preduzetništva zahtevaju njegovu operacionalizaciju, odnosno definisanje merila za obuhvat ovog složenog fenomena. U studijama se kao pojavnici oblici preduzetništva najčešće javljaju samozaposlenost, vlasništvo malih preduzeća i kreiranje novih preduzeća (Gartner i Shane, 1995; Spencer i Gomez, 2004; Parker, 2009). U empirijskim studijama preduzetništva, preduzetnicima se često smatraju samozaposleni (Praag, 1999; Audretsch i Thurik, 2000; Johansson, 2000; Parker, 2004; Thurik et al, 2008; Parker, 2009), tj. pojedinci koji za sopstveni račun u sopstvenom preduzeću obavljaju profitno orijentisanu poslovnu aktivnost, preuzimajući najveći deo rizika njenog uspeha (Parker, 2004, str. 6; Ricketts, 2006, str. 34; Parker, 2009, str. 11). Kao pojavnici oblici preduzetništva, samozaposlenost se najčešće prati u relativnom vidu – kao stopa samozaposlenosti, tj. kao relativno učešće broja samozaposlenih u ukupnom kontingentu radne snage, ili u ukupnom broju zaposlenih (Devine, 1994a; Devine 1994b; Cowling i Mitchell, 1997; Robson, 1998; Müller i Arum, 2004; Parker, 2009; Audretsch i Thurik, 2010; Faria, Cuestas i Mourelle, 2010).

Iako se tokom druge polovine XX veka očekivalo da će samozaposlenost kao prevaziđeni model organizacije ekonomske aktivnosti nestati pod konkurentskim pritiskom dominirajuće logike kapitalističke akumulacije i masovne proizvodnje, istraživanja ukazuju na to da se u razvijenim ekonomijama povećava značaj samozaposlenosti (Müller i Arum, 2004). Tokom XX veka najpre je dominacija velikih preduzeća i masovne proizvodnje dovela do opadanja značaja preduzetnika i smanjenja njihovog broja (Ricketts, 2006). Vremenom su povećanje značaja uslužnog sektora, razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, pojava fleksibilnih proizvodnih sistema, rast zaposlenosti žena, ali i povećanje ukupne nezaposlenosti podstakli novu afirmaciju samozapošljavanja i malog biznisa (Müller i Arum, 2004; Ricketts, 2006).

U poslednjoj četvrtini XX veka samozaposlenost prekida istorijsko opadanje i počinje da beleži rast u razvijenim zemljama sveta (Devine, 1994b; Carr, 1996; Müller i Arum, 2004). U najvećem broju razvijenih zemalja stopa samozaposlenosti iznosi 10% (bez poljoprivrede). U pojedinim zemljama Južne Evrope i Azije stopa samozaposlenosti je značajno veća i iznosi 25% do 30% samozaposlenih u radnoj snazi (Blachflower, 2004; Müller i Arum, 2004). Rastuća stopa samozaposlenosti ne ide u prilog *Schumpeterovoj* prognozi da će vremenom usled povećanja broja velikih kompanija (i monopola) koje imaju prednosti u sprovođenju istraživačko-razvojnih aktivnosti doći do opadanja broja i značaja preduzetnika kao aktera u privrednim sistemima zemalja (Parker, 2009). Uporedo sa rastom stope ukupne samozaposlenosti, beleži se i povećanje samozaposlenosti žena (Devine, 1994a; Carr, 1996; Parker, 2009). U odnosu na samozaposlenost muškaraca, samozaposlenost žena karakterišu određene specifičnosti koje se odnose na karakteristike humanog kapitala preduzetnica (Carr, 1996; Parker, 2009), njihove performanse (Devine, 1994b; Carr, 1996; Hundley, 2001), dominantnu delatnost samozapošljavanja (Devine, 1994b; Bates, 1995; Carr, 1996; Müller i Arum, 2004) i motivacionu bazu (Boden, 1996; Boden, 1999a; Parker,

2009). S tim u vezi se ističe potreba da se postojeće teorije preduzetništva i samozaposlenosti dopune tako da uvažavaju izražene specifičnosti ženskog samozapošljavanja (Carr, 1996).

Na bazi analize teorijskih razmatranja i rezultata empirijskih studija, u radu se ukazuje na određene specifičnosti ženskog preduzetništva, kao i na potrebu da se saglasno njima modifikuje teorijski okvir za potpuni obuhvat ove pojave. Polazeći od rezultata analiziranih studija, u radu će na bazi kvantitativne metodologije istraživanja podataka dostupnih u zvaničnim statističkim izvorima biti ispitana pretpostavka da je učešće muškaraca u strukturi samozaposlenih u Republici Srbiji veće u odnosu na učešće žena, ali i da se stopa samozaposlenosti žena povećava brže. Takođe, imajući u vidu rastuću stopu nezaposlenosti, i veću stopu nezaposlenosti žena (Republički zavod za statistiku, 2009, 2010, 2011, 2012), kao i činjenicu da su žene jedna od marginalnih grupa na tržištu rada (Stefanović i Stošić, 2011) u radu se polazi od pretpostavke da treba očekivati rast samozaposlenosti žena kao njihov odgovor na ovakav položaj. Pod uticajem ovih faktora, kao i određenog broja faktora iz seta tzv. porodičnih varijabli, očekuje se da samozapošljavanje bude preferirana opcija radnog angažovanja žena u Srbiji.

Nakon pregleda osnovnih pravaca u razvoju teorije preduzetništva, u radu će biti analizirane određene specifičnosti preduzetničke aktivnosti žena. U trećem delu rada biće analizirano stanje i dinamika samozaposlenosti žena u Republici Srbiji. Na kraju rada biće izneta zaključna razmatranja analizirane tematike.

1. Preduzetništvo – razlike između savremenog i ranih teorijskih pristupa

Istorijski se značaj preduzetnika apostrofira od XIX veka (Ricketts, 2006, str. 34-38). Tek se industrijskom revolucijom i u periodu nakon nje počinje afirmativno gledati na ulogu preduzetnika u ekonomskom, i u širem društvenom sistemu (iako se naznake ovoga javljaju u merkantilističkoj epohi). Preduzetnici se vide kao heroji poslovanja koji transformišu ili stvaraju nove grane, inoviraju i preduzimaju tehničke i građevinske poduhvate od velikog značaja. Ovakvi poduhvati zahtevaju ulaganje značajnih finansijskih sredstava, koordinaciju rada velikog broja ljudi, razvoj novih metoda organizacije. Stoga su preduzetnici morali biti dobri stratezi, taktičari, lideri, organizatori, energični i odlučni pojedinci. Kao takvi, preduzetnici postaju ugledni članovi društva.

Teorijski tretman preduzetništva karakteriše proliferacija teorija i definicija ovog fenomena (Parker, 2004). Različitim definicijama preduzetništva i preduzetnika naglašavaju se različiti aspekti njihovog sagledavanja (ibid). Tako se preduzetnikom smatra pojedinac sposoban da identifikuje šanse u okruženju i da kombinujući resurse na njih odgovori na manje ili više inovativan način, ili pojedinac koji donosi odluke u uslovima neizvesnosti, ili vlasnik organizacionog okvira za obavljanje poslovnih aktivnosti koji snosi rizik ostvarivanja uspeha svog poslovnog poduhvata (Gartner i Shane, 1995; Ricketts, 2006; Parker, 2009). Parker

(2004, str. 39-68) svrstava teorije preduzetništva u grupaciju ranih, i u grupaciju savremenih teorija. I dok se rane teorije preduzetništva bave identifikovanjem opštih karakteristika imanentnih preduzetnicima, savremene teorije se bave sagledavanjem preduzetništva kao pitanja optimizacije izbora statusa na tržištu rada, između samozaposlenosti i plaćene zaposlenosti. Prema tome, savremene analize preduzetništva se u manjoj meri bave definisanjem preduzetništva, uzimajući da preduzetništvo podrazumeva rad u svoje ime i za svoj račun uz balansiranje rizika i zarade (Parker, 2004, str. 39).

Teorijska razmatranja koja su predmetno određena karakteristikama preduzetnika i preduzetničkih aktivnosti obuhvataju radove autora kao što su *Cantillon*, *Kirzner*, *Knight*, *Say* i *Schumpeter* (Praag, 1999; Parker, 2004; Ricketts, 2006; Parker, 2009).

Cantillon je autor koji prvi identifikuje i ističe značaj preduzetničke aktivnosti u ekonomskom sistemu zemlje, kao i autor koji uvodi termin preduzetnik (Praag, 1999; Ricketts, 2006). *Cantillonov* preduzetnik je posrednik između ponude i tražnje koji kupuje po jednoj, a prodaje po drugoj ceni ostvarujući profit na razlici. On kao posrednik ne mora biti inovator, niti i finansijer sopstvenog preduzetničkog poduhvata, a osnovna karakteristika njegove aktivnosti jeste neizvesnost ostvarivanja profita (Praag, 1999, str. 314). *Cantillonova* teorija preduzetnika se označava teorijom rizičnog profita saglasno kojoj se svaki pojedinac sa neizvesnom zaradom može smatrati preduzetnikom (Parker, 2004, str. 39). Ovakvo shvatanje preduzetnika dalje razvijaju *Kirzner* i *Knight*, apostrofirajući različite aspekte (Parker, 2009). *Kirzner* naglašava posredničku ulogu preduzetnika koji uočava i koristi šanse za profitabilne poduhvate koje drugi ne koriste, dok je u središtu *Knightovog* viđenja preduzetnika neizvesnost kao posledica neizvesne raspoloživosti prirodnih resursa, tehnoloških promena i fluktuacije cena. *Knight* je prvi teoretičar preduzetništva koji pravi razliku između neizvesnosti i rizika (Praag, 1999, str. 322). Od preduzetnika se očekuje da donosi odluke i da procenjuje u uslovima neizvesnosti, pa je profit preduzetnika nagrada za prihvatanje neizvesnosti (Praag, 1999; Ricketts, 2006). I prema *Kirzneru*, i prema *Knightu* preduzetnik može da računa na eksterno finansiranje svog poduhvata sve dok vlasniku sredstava može da obezbedi adekvatan prinos na njegova sredstva. Štaviše, za eksploataciju profitabilnih šansi prema *Kirzneru* preduzetnik može u potpunosti angažovati tuđi rad i znanje. Jedino znanje koje mora imati jeste – znanje o tome gde treba tražiti znanje. Ovo preduzetničko znanje je znanje prvog reda (Praag, 1999, str. 326). Ni prema *Sayu* preduzetnik ne mora biti generator znanja, ali mora imati sposobnost njegove eksploatacije, kao i sposobnost rešavanja neočekivanih problema (Parker, 2004; Parker, 2009). *Sayov* preduzetnik kombinuje ograničene resurse i koordinira aktivnosti kako na nivou ekonomskog sistema, tako i na nivou preduzeća. Za obavljanje preduzetničke aktivnosti preduzetnik može u potpunosti, ili delimično obezbediti sopstveni kapital. U svakom slučaju, bez obzira koliko dobro obavlja svoju aktivnost, preduzetničku aktivnost karakteriše neizvesnost.

Osnovna karakteristika *Schumpeterovog* preduzetnika jeste inovativnost. Preduzetnik je inovator koji razvija nove proizvode i tehnologiju menjajući tako aktuelnu paradigmu poslovanja (Parker, 2004, str. 41; Parker, 2009, str. 34). Rezultat preduzetničke inovativne aktivnosti mogu biti novi proizvodi, nove tehnologije, nova tržišta, novi izvori snabdevanja, novi vidovi organizacije. Slično *Sayu*, i *Schumpeter* smatra da preduzetnik ne mora nužno biti stvaralac znanja – srž njegove aktivnosti jeste eksploatacija znanja. *Schumpeter* ne deli stav o preduzetniku kao akteru preduzetničkog poduhvata koji snosi rizik (Praag, 1999, str. 321; Ricketts, 2006, str. 41). Prema ovom autoru jedino kapitalista, tj. vlasnik sredstava kojima se finansira preduzetnički poduhvat jeste nosilac rizika uspeha samog poduhvata. Finansijer je taj koji se suočava sa rizikom da usled neuspeha poduhvata neće moći da naplati svoje potraživanje. Ako preduzetnik svojim sredstvima može da nadoknadi ovaj gubitak, onda je i on sam kapitalista, pa u tom slučaju on snosi rizik u ulozi kapitaliste, a ne u ulozi preduzetnika. Dakle, prema *Schumpeteru* treba praviti jasnu razliku između kapitaliste i preduzetnika. Prvi obezbeđuje sredstva i snosi rizik, drugi obezbeđuje preduzetničke usluge. Budući da počinje sa nulom, preduzetnik ne može da izgubi ništa. Kritikujući ovo stanovište *Schumpetera*, *Ricketts* (2006, str. 42) ističe da nisu svi resursi u vlasništvu kapitaliste, kao i činjenicu da se gubici ne moraju odnositi samo na finansijske gubitke. Naime, preduzetnik koji uspe da obezbedi sredstva za finansiranje svog poduhvata uspeva da svojim ljudskim kapitalom ubedi finansijera da svoja sredstva ustupi po određenoj ceni. Preduzetnik ne rizikuje novčane gubitke, ali neuspeh poduhvata slabi komponente njegovog ljudskog kapitala čime rizikuje mogućnost da u budućnosti obezbedi sredstva za finansiranje drugih poduhvata.

Prema *Schumpeteru* preduzetnik nije nosilac rizika kao kapitalista, on je inovator i osnovni pokretač ekonomskog sistema (Praag, 1999; Parker, 2004). Preduzetničke aktivnosti, budući da ih karakteriše inovativnost, predstavljaju impuls za dinamiku i razvoj privrede. Kako bi objasnio značaj preduzetnika, *Schumpeter* opisuje svet bez preduzetnika (Praag, 1999, str. 320) – to je svet cirkularnog kretanja, svet bez novina, bez neizvesnosti. Onda na scenu stupa preduzetnik koji u potrazi za profitom uvodi nove kombinacije, tj. inovacije – nove proizvode, procese, izvore snabdevanja, prodajna tržišta i organizacione forme. Inovacijama preduzetnik izbacuje sistem iz stanja ravnoteže i vodi ga ka novom stanju ravnoteže na višem nivou. Preduzetnik je nosilac procesa „*kreativne destrukcije*“ (Praag, 1999, str. 321; Parker, 2004, str. 41). Tragajući za načinima ostvarivanja profita preduzetnik inovira, ili eksploatiše inovacije. Nakon određenog vremena inovacije počinju prihvatati i drugi učesnici, privučeni ostvarivanjem profita preduzetnika. Budući da ostvarivanje profita postaje ugroženo eksploatacijom inovacija od strane šireg kruga tržišnih aktera, stalni motiv za ostvarivanje profita zahteva da preduzetničke inovacije budu kontinuirane. Sem ako inovacije nisu kontinuirane, preduzetništvo nije trajni status (Praag, 1999, str. 322). Tako je inovativna preduzetnička aktivnost osnovni interni faktor razvoja ekonomskog sistema. U odnosu na konvencionalno shvatanje, *Schumpeter* preduzetnike određuje

i uže, i šire (Ricketts, 2006, str. 320). Naime, preduzetnik ne mora biti vlasnik preduzeća (širi shvatanje), ali nije ni svaki vlasnik preduzeća preduzetnik (sužava shvatanje). Prema *Schumpeteru*, preduzetnik uvodi nove kombinacije (inovacije) nezavisno od toga na kojoj se poziciji nalazi. I pored stava da preduzetnici nisu nosioci rizika, kao i pogrešne pretpostavke o odumiranju preduzetništva, *Schumpeter* je najcitiraniji rani teoretičar preduzetništva (Parker, 2009, str. 35).

Za razliku od ranih teorija, savremene teorije preduzetništva se gotovo ne bave definisanjem preduzetnika i njegove aktivnosti. Ove teorije polaze od paradigme maksimizacije funkcije lične korisnosti, pa u preduzetništvu identifikuju opciju koja se bira u slučajevima kada predstavlja način za ostvarivanje veće koristi u odnosu na druge opcije zaposlenosti – pri čemu se preduzetništvo najčešće ocenjuje relativno prema opciji plaćene zaposlenosti (Parker, 2004, str. 43). Idejne temelje savremenim istraživanjima preduzetništva postavio je *Knight* analizom izbora između plaćene zaposlenosti i samozaposlenosti. Prema ovom autoru, pojedinci nisu prirodno predodređeni za određeni status na tržištu rada, tj. da budu preduzetnici ili plaćeni radnici. Ljudi su oportunisti koji će izbor između radnih statusa izvršiti vrednujući rizik ostvarivanja prinosa, odnosno zarade u jednom i u drugom slučaju (Parker, 2009, str. 33). Prema savremenim teorijama, pojedinac ne mora da bude preduzetnik. Radi maksimizacije funkcije lične korisnosti on može izabrati između opcije plaćene zaposlenosti i opcije samozaposlenosti onu koja će doprineti ostvarivanju definisanog cilja (ibid). Ipak, jedan broj savremenih teorija preduzetništva uvažava, i u modele odlučivanja ugrađuje činjenicu da su pojedinci heterogeni sa aspekta ličnih karakteristika, tj. preduzetničkih sposobnosti i sklonosti ka preuzimanju rizika. Iako vođeno motivom za ostvarivanje maksimalne vrednosti funkcije korisnosti, odlučivanje o statusu na tržištu rada će, u konačnom, biti određeno činjenicom da li pojedinac koji odlučuje poseduje, ili ne poseduje preduzetničke sposobnosti, kao i njegovim odnosom prema riziku koji preduzetnička aktivnost podrazumeva (Parker, 2004, str. 54, 61). U zavisnosti od toga da li uvažavaju troškove promene statusa na tržištu rada, modeli izbora opcije zaposlenosti mogu biti statički i dinamički. Za razliku od statičkih, dinamički modeli pretpostavljaju postojanje ovih troškova. Troškovi prelaska mogu biti finansijski – obezbeđenje početnog kapitala (u slučaju da se prelazi u status samozaposlenih), troškovi obuke za novo zanimanje, gubitak specifičnog iskustva i sl., ili nefinansijski – osećaj neuspeha, promena životnog stila i sl. (Parker, 2004, str. 50).

U odnosu na rane teorije, savremene teorije preduzetništva su u većoj meri fokusirane i tretiraju konkretna pitanja preduzetništva: koji su to pojedinci koji biraju preduzetništvo kao opciju zaposlenosti, zašto to čine i kakvog uticaja to može imati na ukupnu efikasnost sistema (Parker, 2004, str. 64).

2. Specifičnosti ženskog preduzetništva

Jedna od determinanti samozapošljavanja jeste i pol pojedinca. Rezultati studija ukazuju na to da je verovatnoća samozapošljavanja veća za muškarce

(Blanchflower, 2000; Johansson, 2000; Ritsilä i Tervo, 2002; Parker i Robson, 2004). Budući da muškarci čine većinu samozaposlenih (Parker, 2009), dešava se da se empirijske studije preduzetništva, odnosno samozaposlenosti metodološki postavljaju tako da obuhvataju samo samozaposlene muškarce (Taylor, 1996; Robson, 1998; Budig, 2006). Najveći broj razvijenih teorija samozapošljavanja se može označiti teorijama samozapošljavanja muškaraca s obzirom na to da su bazirane na studijama samozaposlenosti koje iz uzorka isključuju samozaposlene žene (Budig, 2006). Istraživanje ženskog preduzetništva stoga zahteva prilagođavanje, odnosno širenje postojećeg konceptualnog okvira za analizu preduzetništva i samozapošljavanja.

Rezultati istraživanja sektorske zastupljenosti samozaposlenih žena ukazuju na to da su u odnosu na zaposlene žene, ili u odnosu na muškarce bilo kog statusa na tržištu rada, samozaposlene žene u većoj meri angažovane u uslužnom i u trgovinskom sektoru (Devine, 1994b; Carr, 1996; Müller i Arum, 2004). Što se tiče odnosa u sektorskom angažovanju samozaposlenih muškaraca i samozaposlenih žena, primećuje se veća zastupljenost žena u uslužnom sektoru, dok su muškarci u većem broju angažovani u građevinarstvu. Građevinarstvo je delatnost koju bira jako mali broj preduzetnica, dok je oblast tzv. personalnih usluga (npr. kozmetički saloni, krojačke radnje i sl.) izbor malog broja samozaposlenih muškaraca (Devine, 1994b; Bates, 1995; Parker, 2009).

Samozaposlene žene rade kraće u odnosu na preduzetnike, ali i u odnosu na zaposlene žene (Devine, 1994b; Parker, 2009). Što se tiče varijabli humanog kapitala – godine starosti, obrazovanje i radno iskustvo, rezultati istraživanja ukazuju na to da se povećanjem godina starosti povećava verovatnoća samozapošljavanja i muškaraca i žena, s tim što je ovo izraženije za žene (Carr, 1996). Samozaposlene žene su starije u odnosu na ostale zaposlene žene, ali ne i u odnosu na samozaposlene muškarce (Devine, 1994b). Viši nivo obrazovanja podstiče samozapošljavanje i muškaraca i žena (Devine, 1994a; Devine, 1994b; Carr, 1996), i to naročito u oblasti tzv. profesionalnih usluga – npr. menadžment i konsalting i sl. (Bates, 1995; Budig, 2006). Što se tiče odnosa u nivou obrazovanja samozaposlenih muškaraca i žena, rezultati istraživanja nisu jedinstveni. Parker (2009) iznosi podatke za Veliku Britaniju prema kojima preduzetnice imaju viši nivo stručne spreme, dok Devine (1994b) nalazi da su samozaposleni muškarci u proseku obrazovaniji od samozaposlenih žena, uz činjenicu da se najveći rast stope samozaposlenosti beleži za kategoriju žena sa visokom stručnom spremom. U odnosu na preduzetnike, ali i u odnosu na zaposlene žene, preduzetnice imaju u proseku manje radnog iskustva (Parker, 2009), što se dovodi u vezu sa činjenicom da su one samozaposlene u oblastima (delatnost ličnih usluga) u kojima radno iskustvo nije od presudnog značaja za otpočinjanje posla (Carr, 1996). Dakle, verovatnoća samozapošljavanja žena se povećava sa godinama starosti i sa povećanjem nivoa obrazovanja, dok na izbor ovog statusa na tržištu rada radno iskustvo žena ne utiče značajno.

Jedno od aktuelnih pitanja ženskog preduzetništva jesu performanse preduzetnica i njihov odnos prema performansama samozaposlenih muškaraca. Performanse se u najvećem broju slučajeva mere zaradom, a ređe profitom vlasnika preduzeća (Parker, 2009, str. 190). Samozaposlene žene zarađuju manje od samozaposlenih muškaraca, ali i od zaposlenih žena (Devine, 1994b; Parker, 2009). Preduzeća koja su u vlasništvu žena ostvaruju manji profit i obim prodaje, a i u proseku su manja (mereno obimom prodaje, ili vrednošću imovine) u odnosu na ona koja su u vlasništvu muškaraca (Parker, 2009). Prema Devineu (1994b), samozaposlene žene ostvaruju manju zaradu (godišnje, nedeljno, po satu) u odnosu na ostale zaposlene žene, bez obzira na to da li rade puno ili nepuno radno vreme, kao i bez obzira na broj radnih nedelja u toku godine. S druge strane, samozaposleni muškarci zarađuju više od zaposlenih muškaraca, pa je racio zarada samozaposlenih muškaraca/zarada ostalih zaposlenih muškaraca veći od 1. Što se tiče odnosa između muškaraca i žena u sektoru samozaposlenosti i u sektoru plaćene zaposlenosti, razlika u zaradama samozaposlenih žena u odnosu na zarade samozaposlenih muškaraca je veća od ove razlike u sektoru plaćene zaposlenosti. Dakle, polna segregacija po pitanju zarada je izraženija u sektoru samozaposlenosti. Najveći deo diferencijala u zaradama samozaposlenih muškaraca i žena objašnjava činjenica da se žene, zbog obavljanja kućnih poslova, u manjoj meri posvećuju poslovanju svog preduzeća (Hundley, 2001). Jedan deo razlike u zaradama se objašnjava i dominantnim delatnostima ženskog samozapošljavanja. Naime, samozaposlene žene su većim delom zastupljene u slabije plaćenim uslužnim sektorima u kojima je izraženija konkurencija, dok je stopa preživljavanja poslovnih poduhvata manja (Devine, 1994b; Carr, 1996; Hundley, 2001).

Međutim, prema Watsonu (2002) rezultati studija koji ukazuju na to da su performanse preduzetnica lošije u odnosu na performanse preduzetnika ne ukazuju na zarađivačku sposobnost jednih i drugih, budući da same studije metodološki nisu postavljene tako da ukažu na zarađivačku sposobnost samozaposlenih muškaraca i žena. Naime, ovim studijama se upoređuju samo performanse autputa – prihodi od prodaje, zarada ili profit – ne dovodeći ih u vezu sa inputima uloženim za njihovo ostvarivanje – sopstvenim, ili ukupnim sredstvima. Istraživanje odnosa relativnih merila performansi (ROA, ROE) preduzeća u vlasništvu žena i preduzeća u vlasništvu muškaraca ukazuje na to da, kada se isključi uticaj grane, starosti preduzeća i broj radnih dana, nema dodatne varijacije ovih merila koja bi mogla biti objašnjena polom vlasnika preduzeća (Watson, 2002). Iako su performanse autputa na nižem nivou, nema značajne razlike u relativnim pokazateljima uspeha poslovanja preduzeća u vlasništvu žena i onih u vlasništvu muškaraca. Žene ulažu manje sredstava u svoje poslove, ali ostvaruju isti nivo prinosa po jednoj investiranoj novčanoj jedinici. Preduzetnice u osnovi nisu manje efikasne, ali je evidentno da biraju drugačiji pristup za obavljanje posla. Pristup koji podrazumeva ulaganje manjeg iznosa sredstava u vezi je sa odnosom žena prema riziku. Žene imaju veću averziju prema riziku (Watson, 2002; Parker, 2009). Preduzetnice su u manjoj meri spremne da izaberu rizičniju strategiju rasta,

odnosno onu strategiju koja može da ugrozi trenutnu poziciju (Parker, 2009). Tako žene vlasnice preduzeća postavljaju niže granice rasta svog preduzeća u odnosu na granice koje postavljaju muški vlasnici preduzeća, a one su i zabrinutije kada preduzeće ostvaruje visoke stope rasta zbog čega svesno biraju sporiji i stabilan rast (Cliff, 1998).

Razlike između preduzetnika i preduzetnica postoje i kada su u pitanju dominantni motivi samozapošljavanja. Dok su preduzetnici uglavnom motivisani mogućnošću ostvarivanja viših zarada, preduzetnice više vrednuju fleksibilnost radnog vremena, mogućnost balansiranja poslovnih i porodičnih obaveza, samopotvrđivanje i zadovoljstvo poslom u sektoru samozaposlenosti (Parker, 2009). Međutim, *Boden* (1999a) ne pronalazi razliku u intenzitetu značaja nefinansijskih motiva za samozapošljavanje muškaraca i žena. Ipak, razlike postoje kada je u pitanju značaj pojedinih vidova nefinansijskih motivatora. Naime, prema lično navođenim razlozima samozapošljavanja – kod žena dominira fleksibilnost radnog vremena, i mogućnost balansiranja porodičnih i poslovnih obaveza. S druge strane, roditeljski status ne utiče bitno na samozapošljavanje muškaraca, budući da manji broj samozaposlenih muškaraca navodi ovo kao razlog izbora samozaposlenosti (Boden, 1996; Boden, 1999a).

Obaveze koje se odnose na obavljanje kućnih poslova i čuvanje dece nameću definisanje hipoteze o fleksibilnosti radnog vremena kao dominantnog motiva ženskog samozapošljavanja (Carr, 1996; Boden, 1999a; Parker, 2009). Preduzetništvo omogućava fleksibilnost u kombinovanju profesionalnih i porodičnih obaveza (čuvanje dece i druge kućne obaveze), a naročito ako podrazumeva rad od kuće. *Parker* (2009) navodi istraživanja čiji rezultati podržavaju hipotezu o fleksibilnosti ukazujući na to da samozaposlene žene u većem broju slučajeva same čuvaju svoju decu u odnosu na zaposlene žene, kao i na to da samozaposlene žene češće rade od kuće u odnosu na samozaposlene muškarce. Prema *Carru* (1996), ni *Schumpeterova* teorija prema kojoj je samozapošljavanje opcija za radnike marginalnih veština, niti *Knighov* stav da je samozapošljavanje izbor visoko kompetentnih pojedinaca, nisu adekvatan teorijski okvir za obuhvat ženske samozaposlenosti. Prema teoriji lošijeg radnika, samozaposlenost biraju radnici koji imaju lošiji humani kapital zbog čega ne mogu da nađu posao u sektoru plaćene zaposlenosti. Prema teoriji klasne mobilnosti, samozaposlenost se bira kao način da se unapredi ekonomski i socijalni status osoba koje nisu zadovoljne nekom komponentom posla u sektoru plaćene zaposlenosti – platom, radnim vremenom, drugim pogodnostima – a raspolažu kvalitetnim humanim, socijalnim i finansijskim kapitalom (Budig, 2006). *Carr* (1996) ističe da se samozaposlene žene ne uklapaju ni u jedan od ovih modela. Naime, u odnosu na zaposlene žene, preduzetnice su obrazovanije – dakle ne uklapaju se u teoriju lošeg radnika, ali je i veća verovatnoća da su udate (Devine, 1994b; Budig, 2006; Parker, 2009), da imaju malu decu (Devine, 1994b; Carr, 1996; Boden, 1999a; Boden, 1999b; Parker, 2009) i da kraće rade (Devine, 1994b; Parker, 2009) – dakle, ne uklapaju se ni u karijerni model. Imajući prethodno u

vidu, Carr (1996) smatra da žene biraju samozapošljavanje kao fleksibilnu radnu opciju kako bi balansirale između poslovnih i porodičnih obaveza. Zbog toga teorijski okvir za obuhvat ženskog samozapošljavanja mora da obuhvati varijable kao što su bračno stanje, roditeljstvo, starost dece. Ovo su faktori koji mogu biti podsticaj, odnosno ograničenje za izbor određenog radnog statusa. Ipak, Carr (1996) svojim istraživanjem ne objašnjava razliku između dve identifikovane grupe samozaposlenih žena – one koje rade manje od 15 sati nedeljno, i one koje rade više od 41 sat nedeljno. Postavlja se pitanje da li su „porodični razlozi“ podjednako značajni za samozapošljavanje žena, bez obzira na njihovo zanimanje (Budig, 2006). Istraživanja „porodičnih razloga“ samozaposlenosti žena posmatraju sve samozaposlene žene kao jednu grupu, bez obzira na zanimanje, i pronalaze da bračni i roditeljski status podstiču samozapošljavanje žena. I dok žene biraju samozaposlenost kako bi balansirale između svojih porodičnih i poslovnih obaveza, muškarci u samozaposlenosti vide način za napredovanje u karijeri (ibid, str. 2223). Uočavajući heterogenost grupe samozaposlenih žena sa aspekta zanimanja i razlikujući podgrupu tzv. neprofesionalnih i podgrupu profesionalnih zanimanja, Budig (2006) predlaže dualni okvir za objašnjenje motivacije samozapošljavanja žena. Naime, rezultati istraživanja citiranog autora ukazuju na to da je uticaj porodičnih faktora izraženiji kod samozaposlenih žena nego kod samozaposlenih muškaraca. Ipak, grupa samozaposlenih žena nije homogena po ovom pitanju. Naime, dok porodični faktori (deca, brak) značajno pozitivno utiču na samozapošljavanje žena u neprofesionalnim delatnostima, ovaj uticaj nije izražen kod samozaposlenih žena u profesionalnim delatnostima. Ova druga grupa žena je po svojim karakteristikama bliža samozaposlenim muškarcima, nego samozaposlenim ženama u neprofesionalnim delatnostima. Tako u neprofesionalnu samozaposlenost žene ulaze iz nezaposlenosti, ili iz plaćene neprofesionalne zaposlenosti kako bi balansirale porodične i poslovne obaveze. Naime, ove poslove (u sektoru neprofesionalne plaćene zaposlenosti) karakterišu niže plate, striktno radno vreme, viši nivo kontrole, zbog čega žene nemaju autonomiju da odlučuju o mestu i vremenu obavljanja posla. S druge strane, u profesionalnu samozaposlenost žene ulaze iz istih razloga kao i muškarci – kako bi unapredile karijeru. One su starije i obrazovanije, a na promenu njihovog statusa na tržištu rada ne utiču deca. Za jedan broj ovih žena samozaposlenost je način suočavanja sa problemom napredovanja u delatnostima u kojima dominiraju muškarci i u kojima postoje određeni vidovi polne diskriminacije.

3. Samozapošljavanje žena u Srbiji – stanje i dinamika

Bez obzira da li se kao merilo preduzetništva koristi broj samozaposlenih, broj novoosnovanih preduzeća, ili vlasništvo preduzeća, broj preduzetnica je manji od broja preduzetnika (Parker, 2009, str. 184). Međutim, broj preduzetnica se povećava po stopi većoj u odnosu na stopu rasta broja preduzetnika (Devine, 1994a; Devine, 1994b; Carr, 1996; Parker, 2009).

Specifičnosti i izazovi ženskog preduzetništva

U Republici Srbiji samozaposlene žene predstavljaju četvrtinu ukupno samozaposlenih pojedinaca, dok je svaka deseta radno aktivna žena samozaposlena (Republički zavod za statistiku, 2012). Muškarci čine 74% samozaposlenih pojedinaca u Republici Srbiji, dok jedna petina radno aktivnih muškaraca bira samozaposlenost kao svoj status na tržištu rada (ibid). Iako su žene jedna od ranjivih grupa na tržištu rada (Stefanović i Stošić, 2011), čini se da one u samozapošljavanju u manjoj meri pronalaze rešenje za svoj položaj na tržištu rada. Stopa samozaposlenosti žena⁽¹⁾ je u Republici Srbiji ispod stope ukupne samozaposlenosti⁽²⁾ koja iznosi 17,1% (Republički zavod za statistiku, 2012)¹.

$$\text{stopa samozaposlenosti žena} = \frac{\text{broj samozaposlenih žena}}{\text{broj radno aktivnih žena}} \quad (1)$$

$$\text{stopa ukupne samozaposlenosti} = \frac{\text{broj samozaposlenih pojedinaca}}{\text{broj radno aktivnih pojedinaca}} \quad (2)$$

Tokom perioda 2004-2011. godina stopa samozaposlenosti žena je konstantno manja od stope ukupne samozaposlenosti, u proseku za 7,3% (Tabela 1).

Tabela 1: Stope samozaposlenosti po godinama perioda 2004-2011.

	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Ukupno	18,3	16,3	15,9	16,5	21,4	19,5	19,7	17,1
Žene	10,3	9,0	8,1	8,9	13,9	12,2	12,6	10,5
Muškarci	24,7	21,8	21,8	22,3	27,4	25,3	25,1	22,0

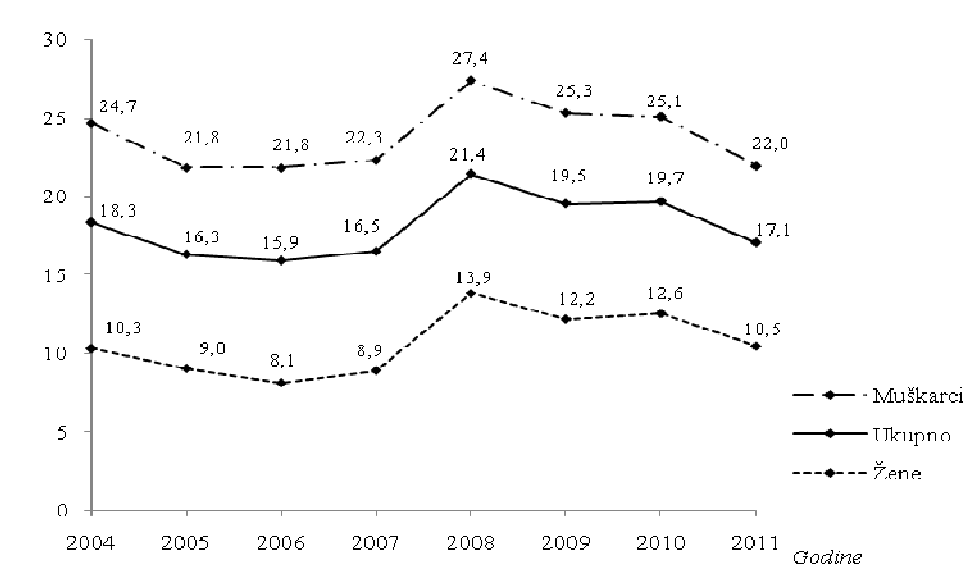
Kalkulacije izvršene na bazi: Republički zavod za statistiku
(2006a, 2006b, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)

Počev od 2008. godine stope samozaposlenosti (ukupno, žene i muškarci) su u konstatnom opadanju, beležeći svoj minimum u poslednjoj godini analiziranog perioda (slika 1). Pri tome, stopa samozaposlenosti žena beleži najveći relativni pad od 24%.

Što se tiče polne strukture samozaposlenih u Republici Srbiji, učešće žena je tokom čitavog analiziranog perioda značajno ispod učešća muškaraca (slika 2). U odnosu na 2008. godinu, u Republici Srbiji je u 2011. godini zabeleženo opadanje apsolutnog broja ukupno samozaposlenih, kao i broja samozaposlenih muškaraca (Republički zavod za statistiku, 2009, 2012). Ipak, polna struktura samozaposlenih nije popravljena u korist žena budući da je opadanje broja samozaposlenih žena relativno najizraženije kretanje (ibid).

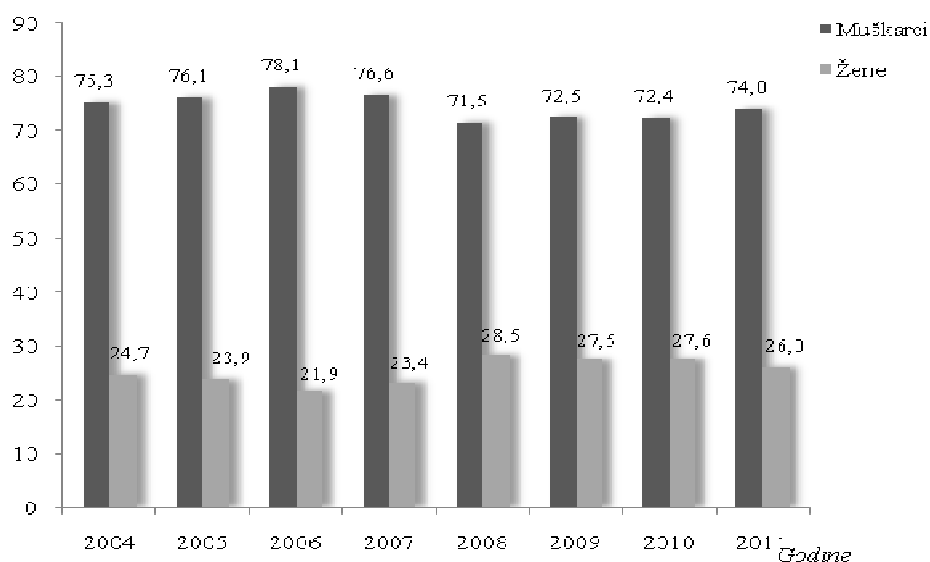
¹ Stope samozaposlenosti su preračunate na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku.

Slika 1: Stopa samozaposlenosti ukupnog stanovništva, muškaraca i žena starijih od 15 godina u Republici Srbiji

Proračunato prema: Republički zavod za statistiku, 2006a, 2006b, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012

Slika 2: Polna struktura samozaposlenih starijih od 15 godina u Republici Srbiji

Proračunato prema: Republički zavod za statistiku, 2006a, 2006b, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012

Specifičnosti i izazovi ženskog preduzetništva

Najveći broj samozaposlenih u Republici Srbiji ne zapošljava druge radnike. Tokom 2011. godine svega je 17,6% samozaposlenih zapošljavalo i druge radnike (Republički zavod za statistiku, 2012). Interne strukture samozaposlenih muškaraca i samozaposlenih žena su vrlo slične po pitanju odnosa samozaposlenih bez drugih zaposlenih i onih sa zaposlenima (tabela 2).

Tabela 2: Relativno učešće samozaposlenih bez drugih zaposlenih i samozaposlenih sa drugim zaposlenima u broju ukupno samozaposlenih, samozaposlenih žena i samozaposlenih muškaraca, po godinama u periodu 2004-2011.

		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Ukupno	bez zaposlenih	78,0	79,5	77,7	79,2	82,0	84,0	84,4	82,4
	sa zaposlenima	22,0	20,5	22,3	20,8	18,0	16,0	15,5	17,6
Žene	bez zaposlenih	78,2	79,5	77,6	74,0	81,9	84,0	84,2	81,4
	sa zaposlenima	21,8	20,5	22,4	26,0	18,1	16,0	15,8	18,6
Muškarci	bez zaposlenih	77,9	79,5	77,7	80,8	82,1	84,1	84,4	82,7
	sa zaposlenima	22,1	20,5	22,3	19,2	17,9	15,9	15,6	17,3

Kalkulacije izvršene na bazi: Republički zavod za statistiku (2006a, 2006b, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)

Broj samozaposlenih koji svojim poslovnim aktivnostima doprinose rastu ukupne zaposlenosti je na kraju analiziranog perioda, tj. u 2011. godini ispod nivoa zabeleženog 2004. godine. Ovaj trend karakteriše kako ukupnu grupaciju samozaposlenih, tako i podgrupu samozaposlenih muškaraca i samozaposlenih žena (Republički zavod za statistiku, 2006a, 2012). Relativno učešće samozaposlenih sa zaposlenima u strukturi ukupno samozaposlenih, samozaposlenih muškaraca i samozaposlenih žena se tokom analiziranog perioda kreće gotovo ujednačeno, za izuzetkom 2007. i 2008. godine (slika 3).

Analizirane stope beleže rast u 2011. godini što može ukazivati na povećanje broja samozaposlenih koji generišu nova radna mesta. Ipak, detaljnija analiza ukazuje na to da je ova promena interne strukture samozaposlenih rezultat smanjenja broja samozaposlenih, a ne povećanja broja samozaposlenih sa drugim zaposlenima (Republički zavod za statistiku, 2011, 2012). Apsolutni broj samozaposlenih sa drugim zaposlenima je u 2011. godini manji nego u 2010. godini, i to za sve tri analizirane grupacije samozaposlenih.

Proračunato prema: Republički zavod za statistiku, 2006a, 2006b, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)

Zaključak

Teorijsko uobličavanje preduzetništva započinje razvojem ranih teorija preduzetništva koje se pre svega bave definisanjem subjekata i aktivnosti ovog fenomena. Drugu grupaciju teorija preduzetništva predstavljaju savremene teorije čiji je dominantni predmet istraživanja izbor pojedinca između različitih opcija statusa na tržištu rada radi maksimizacije funkcije lične korisnosti. Identifikujući preduzetništvo kao jednu od mogućih opcija zaposlenosti, ove teorije polaze od široko prihvaćenog određenja preduzetništva kao rada u svoje ime i za svoj račun kome je imanentan određeni nivo rizika uspeha. Jedan od elemenata analize savremenih teorija preduzetništva jesu i motivaciona baza i humani kapital preduzetnika kao determinante izbora statusa na tržištu rada. Imajući u vidu da istraživanja ukazuju na određene razlike između preduzetnica i preduzetnika – razlike po pitanju njihovog broja, oblasti angažovanja, dužine radnog vremena, performansi, strategija rasta – postavlja se pitanje da li su ove razlike rezultat različite motivacione osnove i razlika u humanom kapitalu ove dve grupe preduzetnika. Budući da rezultati istraživanja ukazuju na postojanje razlika između samozaposlenih muškaraca i samozaposlenih žena, ističe se potreba da se postojeće teorije preduzetništva, odnosno samozapošljavanja modifikuju tako da uvažavaju ove razlike. U prvom redu se ovaj zahtev odnosi na zahtev za proširenje spektra varijabli kojim se objašnjava izbor preduzetništva kao opcije koja maksimizira funkciju lične koristi. Tako se za radi potpunog sagledavanja preduzetništva žena, ili bar jednog dela njih, predlaže uvođenje seta tzv. „porodičnih varijabli“.

Što se tiče stanja i dinamike ženskog preduzetništva u Srbiji, jedina potvrđena pretpostavka je ona o dominaciji muškaraca u sektoru samozaposlenosti. S druge strane, podaci prema kojima stopa ukupne samozaposlenosti, ali i stopa samozaposlenosti žena u Republici Srbiji konstantno opada počev od 2008. godine, ne potvrđuju pretpostavku o izraženijem povećanju broja samozaposlenih žena. Prema zvaničnoj statistici, u Srbiji se beleži smanjenje apsolutnog broja samozaposlenih žena što ukazuje na to da žene na rastuću nezaposlenost, kao i na svoj marginalni položaj na tržištu rada, suprotno očekivanjima, ne odgovaraju intenzivnijim samozapošljavanjem. Takođe, primetno je i opadanje broja samozaposlenih koji zapošljavaju i druge, što vrši dodatni pritisak na izraženi nivo nezaposlenosti u Republici Srbiji. Opadanje ukupnog broja samozaposlenih može se analizirati u kontekstu aktuelne ekonomske krize, ali i odsustva značajnijih mera i podsticaja kreatora ekonomske politike u pravcu postizanja željenog, odnosno planiranog nivoa. Ipak, indikativna je činjenica da broj samozaposlenih žena beleži najizraženiji pad. Nakon utvrđivanja stanja i dinamike ženskog preduzetništva, kao prvog koraka u sagledavanju ove pojave, analizu je potrebno dalje širiti u pravcu identifikovanja razloga, ali i rešenja za dijagnostikovano stanje.

Literatura

1. Audretsch, D., Thurik, R. (2000) Capitalism and democracy in the 21st Century: from the managed to the entrepreneurial economy. *Journal of the Evolutionary Economics*. 10 (1): 17-34.
2. Bates, T. (1995) Self-employment Entry across Industry Groups. *Journal of Business Venturing*. 10: 143-156.
3. Blanchflower, D. (2000) Self-employment in OECD countries. *Labour Economics*. 7(5): 471-505.
4. Blanchflower, D. (2004) Self-employment: more may not be better. *Forthcoming Swedish Economic Policy Review*.
5. Boden, R. (1996) Gender and Self-Employment Selection. An Empirical Assessment. *The Journal of Socio-Economics*. 25: 671-682.
6. Boden, R. (1999a) Flexible Working Hours, Family Responsibilities, and Female Self-Employment. *American Journal of Economics and Sociology*. 58 (1): 71-83.
7. Boden, R. (1999b) Gender inequality in wage earnings and female self-employment selection. *Journal of Socio-Economics*. 28: 351-364.
8. Budig, M. (2006) Intersections on the Road to Self-Employment: Gender, Family and Occupational Class. *Social Forces*. 84 (4): 2223-2239.
9. Carr, D. (1996) Two paths to self-employment? Women's and men's self-employment in the United States, 1980. *Work and Occupations*. 23 (1): 26-53.
10. Cliff, J. (1998) Does one size fit all? Exploring the relationship between attitudes towards growth, gender and business size. *Journal of Business Venturing*. 13 (6): 523-542.
11. Cowling, M., Mitchell, P. (1997) The Evolution of U.K. Self-Employment: A Study of Government Policy and the Role of the Macroeconomy. *The Manchester School*. 65 (4): 427-442.
12. Devine, T. (1994a) Changes in wage-and-salary returns to skill and the recent rise in female self-employment. *American Economic Review*. 84 (2): 108-113.

13. Devine, T. (1994b) Characteristics of self-employed women in the United States. *Monthly Labor Review*. 117(3): 20-34.
14. Faria, R., J., Cuestas, C., J., Mourelle, E. (2010) Entrepreneurship and unemployment: A nonlinear bidirectional causality? *Economic Modelling*. 27(5): 1282-1291.
15. Gartner, W., Shane, S. (1995). Measuring Entrepreneurship over Time. *Journal of Business Venturing*. 10 (5): 283-301.
16. Hundley, G. (2001) Why women earn less than men in self-employment. *Journal of Labor Research*. XXII (4): 817-829.
17. Johansson, E. (2000) Self-employment and Liquidity Constraints: Evidence from Finland. *Scandinavian Journal of Economics*. 102 (1): 123-134.
18. Müller, W., Arum, R. (2004) Self-Employed Dynamics in Advanced Economies. In Arum, R., Müller, W. (Eds.) *Reemergence of Self-Employment: A Comparative Study of Self-Employment Dynamics and Social Inequality*. New Jersey: Princeton University Press: 1-35.
19. Parker, S. (2004) *The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Parker, S. C. (2009) *The Economics of Entrepreneurship*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Parker, S., Robson, M. (2004) Explaining International Variations in Self-Employment: Evidence from a Panel of OECD Countries. *Southern Economic Journal*. 71 (2): 287-301.
22. Praag, M. (1999). Some Classic Views of Entrepreneurship. *De Economist*. 147 (3): 311-335.
23. Republički zavod za statistiku (2006a) *Anketa o radnoj snazi, 2004*. Beograd.
24. Republički zavod za statistiku (2006b) *Anketa o radnoj snazi, 2005*. Beograd.
25. Republički zavod za statistiku (2007) *Anketa o radnoj snazi, 2006*. Beograd.
26. Republički zavod za statistiku (2008) *Anketa o radnoj snazi, 2007*. Beograd.
27. Republički zavod za statistiku (2009) *Anketa o radnoj snazi, 2008*. Beograd.
28. Republički zavod za statistiku (2010) *Anketa o radnoj snazi, 2009*. Beograd.
29. Republički zavod za statistiku (2011) *Anketa o radnoj snazi, 2010*. Beograd.
30. Republički zavod za statistiku (2012) *Anketa o radnoj snazi, 2011*. Beograd.
31. Ricketts, M. (2006) Theories of Entrepreneurship: Historical Development and Critical Assessment. In Casson, M., Yeung, B., Basu, A., Wadeson, N. (Eds) *The Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Oxford University Press: 33-59.
32. Ritsilä, J., Tervo, H. (2002) Effects of Unemployment on New Firm Formation: Micro-Level Panel Data Evidence from Finland. *Small Business Economics*. 19 (1): 31-40.
33. Robson, M. (1998) Self-employment in the UK regions. *Applied Economics*. 30 (3): 313-320.
34. Spencer, J., Gomez, C. (2004) The relationship among national institutional structures, economic factors, and domestic entrepreneurial activity: a multi-country study. *Journal of Business Research*. 57(10): 1098-1107.
35. Stefanović, S., Stošić, D. (2011) Položaj različitih kategorija ranjivih grupa u gradu Nišu. U Zubović, J. (Ed.) *Aktivne mere na tržištu rada i pitanja zaposlenosti*. Beograd: Institut ekonomskih nauka: 613-647.
36. Taylor, M. (1996) Earnings, Independence or Unemployment: Why Become Self-Employed? *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 58 (2): 253-266.
37. Thurik, A., R., Carree, A., M., van Stel, A., Audretsch, B., D. (2008). Does self-employment reduce unemployment? *Journal of Business Venturing*. 23 (6): 673-686.
38. Watson, J. (2002) Comparing the Performance of Male and Female Controlled Businesses: Relating Outputs with Inputs. *Entrepreneurship Theory & Practice*. 26 (3): 91-100.

SPECIFICS AND CHALLENGES OF FEMALE ENTREPRENEURSHIP

Abstract: Current problems of entrepreneurship development have been gaining in importance both in theoretical and in empirical research. The aim of this paper is to highlight the specificities of female entrepreneurship and the necessity for dominant theoretical framework of entrepreneurship analysis to be adapted according to identified specificities. Adapted theoretical framework should enable proper empirical study of female entrepreneurship, and should be a solid base for proposing economic policies that will be tailored to this segment of entrepreneurs. As an initial step in female entrepreneurship study in Serbia, this paper presents the results of a research of the current state and the dynamics of self-employed women in the Republic of Serbia. The results indicate significantly lower participation of women in the total number of self-employed. According to the results, active women in Serbia rarely choose self-employment as an option of their labour market engagement in relation to the option of paid employment.

Keywords: entrepreneurship, self-employment, women